

27. Rizvić M. Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda 1887. –1918. – Sarajevo, 1991.
28. Sesar D. Putovima slavenskih književnih jezika. Pregled standardizacije češkoga i drugih slavenskih jezika. – Zagreb, 1996.

Флорій Бацевич (Львів)

Непрямий комунікативний смисл у конфліктних дискурсах (на матеріалі роману Івана Франка “Перехресні стежки”)

Помітна особливість розвитку сюжету роману І. Франка “Перехресні стежки” – наявність значної кількості конфліктних ситуацій. Герої твору зустрічають серйозний супротив у своєму житті; професійна і суспільно-політична діяльність головного героя правника Євгена Рафаловича нагадує бойові дії у ворожому оточенні. Звідси – велика роль дискурсів конфліктності в розвитку подій роману.

Конфлікти у романі є різними: від прямого зіткнення інтересів (предметних, комунікативних) їх учасників до зіткнення прихованого, яке відбувається у жартівливій, змагальній, ігровій формах. У зображенні протистояння характерів І. Франко постає дослідником глибин людського ества, майстром вияву прихованих (часто неусвідомлюваних самим героєм) психологічних, соціальних, вікових, гендерних тощо чинників, які їх викликають.

Комунікативний конфлікт – специфічна інтерактивна поведінка учасників спілкування, особливий тип комунікації, в основі якого лежать реальні чи ілюзорні, об’єктивні чи суб’єктивні, різною мірою усвідомлювані суперечності предметної та/або комунікативної мети особистостей у випадку спроби їх вирішення на свою користь часто із застосуванням різних комунікативних стратегій і тактик на тлі гострих емоційних станів, викликаних складністю досягнення мети, негативним ставленням до партнера зі спілкування, різними комунікативними ролями, відмінностями у комунікативній компетенції, досвіді міжособистісного спілкування та багатьма іншими.

Відповідно до такого розуміння, конфліктними дискурсами будемо вважати ті фрагменти комунікації, в яких наявні комунікативні конфлікти. У нашому випадку це, найчастіше, конфліктні діалоги, значно рідше – полілоги.

В аналізованому творі І. Франка достатньо чітко виділяються три типи конфліктних дискурсів:

1. Прямі конфлікти, коли предметні та/чи комунікативні цілі учасників спілкування декларуються прямо, не приховуються і тактично втілюються в кон-

фронтативні мовленнєві жанри (далі МЖ): суперечки, сварки, лайки і навіть бійки. Інформаційні носії дискурсів – комунікативні смисли – виявляються в прямих конфліктах безпосередньо і залежать від узуалізованих, звичних, “відпрацьованих” у щоденному спілкуванні значень мовних і позамовних елементів, які їх формують. У романі можна виділити 9 різних за об’ємом дискурсів, в яких наявні прямі конфлікти. Найчастіше вони пов’язані з різким зіткненням предметної мети учасників спілкування. Для прикладу назвемо конфлікт Стальського з Регіною напередодні їхнього останнього трагічного зіткнення, яке закінчилося вбивством.

2. Непрямі конфлікти виявляються у випадках, коли предметна та/чи комунікативна мета учасників спілкування виражені непрямю і тактично втілюються в неконфліктні МЖ і мовленнєві акти (далі МА). Наприклад, світська бесіда за своєю природою належить до неконфліктних фатичних МЖ, але у деяких випадках може стати змагальною, внутрішньо напруженою, навіть конфронтативною. Тут доречно нагадати візит Брикальського до Рафаловича (див. аналіз цього дискурсу в [1]). Комунікативні смисли у таких дискурсах виявляються, “вичитуються” учасниками значно складніше, з опертям на різноманітні логічні та прагматичні інференції, імплікації та імплікатури дискурсу.

3. Однобічно конфліктні; їх суть полягає в тому, що один із комунікантів свідомо або неусвідомлено підтримує інтеракцію, притаманну некооперативним дискурсам, а інший (інші) цього не помічають (або роблять вигляд, що не помічають). Прикладом такого дискурсу може бути діалог Рафаловича і Барана щодо того, запрягати білі чи чорні коні, оскільки Баран упевнений, що адвокат Рафалович – це диявол у людській подобі; останній цього не розуміє, спираючись лише на слова Барана.

У межах кожного зі згаданих типів дискурсів спостерігаються особливості вияву комунікативних смислів.

У сучасній лінгвістиці відсутня повна і несуперечлива типологія комунікативних смислів (далі КС) [див.: 2: 5]; зокрема не опрацьована детальна класифікація їх виявів у дискурсах, де спостерігається використання непрямих стратегій і тактик спілкування, непрямих МЖ і МА, а також у випадках, коли смисли, що транслюються в комунікації, не мають формальних засобів свого вираження. Такі КС у спеціальній літературі називаються по-різному: невираженими, імпліцитними, прихованими, непрямыми тощо. Не маючи змоги детально аналізувати згадані поняття, зазначимо, що найдоцільнішим у випадках конфліктного типу спілкування є вживання терміна непрямий комунікативний смисл (далі НКС). Цей термін охоплює собою майже всі можливі вияви КС у спілкуванні, протиставляючись прямим комунікативним смислам.

Спостереження вказують, що специфіка вияву і, відповідно, типологія НКС залежать від значної кількості чинників, які супроводжують інтеракцію учасників спілкування. Найважливішими серед них можна вважати: 1) домінування в комунікації прагматичних або семантичних чинників; 2) рівні комунікативного втілення: дискурс, МЖ, повідомлення (або МА); 3) локалізація у комунікації (контекст

уживання мовних засобів чи внутрішній світ учасників комунікації); 4) джерело формування (адресант, адресат, третя особа, сам контекст спілкування тощо); 5) інтенції вживання (значна кількість причин, зокрема: ставлення до інших учасників спілкування, приховані маніпулятивні цілі, ствердження власної переваги, змінені стани свідомості, особливості ментальної та психічної організації, переваги певних типів “ігор” у комунікації, неможливість у силу різних причин прямої експлікації смислів та багато інших).

Урахування цих чинників дає змогу запропонувати таку типологію НКС:

I. Імпліцитні:

1. Семантичні (мовленнєво-кодові, тобто такі, що залежать від семантики “власне” одиниць мовного коду):

- 1.1. Текстово-дискурсивні конвенціоналізовані (жарт, іронія, сарказм, гіпербола, літота, натяк, шпилька, недомовка та деякі інші);
- 1.2. Текстово-дискурсивні неконвенціоналізовані (ті ж самі, але виявляються значно складніше, з урахуванням значної кількості чинників інтеракції);
- 1.3. Мовленнєво-актові конвенціоналізовані (імплікації, імплікатури, пресупозиції, початкові передбачення запитання, логічні інференції, двозначності та інші);
- 1.4. Мовленнєво-актові неконвенціоналізовані (ті ж самі, але виявляються залежно від чинників перебігу комунікації).

2. Прагматичні (текстово-дискурсивні):

- 2.1. Стратегічні, залежні від найзагальніших стратегічних задумів учасників спілкування. Виявляються у контекстах на зразок: “Що це він хотів мені цим сказати?”;
- 2.2. Тактичні, залежні від конкретного тактичного втілення стратегій спілкування. Виявляються у контекстах, які можна сформулювати так: “Що це він мені хоче сказати саме тепер цими словами, у цей конкретний момент інтеракції?”

II. Приховані. Вони завжди мають прагматичний характер, залежать не стільки від засобів мовного коду, скільки від особистостей учасників спілкування, їхніх психологічно-ментальних станів, аксіологічних переваг, типів використовуваних мовленнєвих ігор, комунікативних ролей тощо:

1. “Істинні” (адекватно впізнані адресатом);
2. “Неістинні”:

 - 2.1. Неадекватно впізнані адресатом;
 - 2.2. Неіснуючі (приписувані адресатом);

3. Невпізнані адресатом.

Нижче проаналізуємо, як виявляються згадані типи НКС у романі І. Франка “Перехресні стежки”.

НКС у прямих конфліктах. Прямі конфліктні дискурси в аналізованому творі можна поділити на два типи: 1) різко конфліктні, які супроводжуються погрозами,

образами, лайкою і навіть бійкою і 2) пом'якшено конфліктні, втілені в узуальні, так би мовити, "відпрацьовані" у спілкуванні конфронтативні МЖ.

У прямих конфліктах першого типу переважно вживаються мовні й паралінгвальні засоби, які несуть у своїй семантиці експліцитно виражені комунікативні смисли. Прикладом може слугувати навмисно спровокований Стальським конфлікт з Регіною у присутності Шварца і Шнадельського:

... лице його [Стальського] налилося кров'ю.

– Ну, скажи тепер: що се все мало значити! Пощо ти несла се до нього [Рафаловича]? Пощо поклала се на його бюрку? Говори!

Він наближався до неї звільна. В його очах палали огники дикої злості, тої самої жорстокості, з якою він колись три дні мучив кицьку.

– Мовчиш! Злодійко! Перелюбнице! Так ось тобі за се! Ось тобі! Ось тобі!

І прискочивши до неї, він з цілого розмаху вдарив її в лице – раз, і другий, і третій.

У процесі розгортання подібних конфліктів може вживатися певна (зазвичай невелика) кількість непрямих комунікативних смислів, елементарних, переважно мовленнєво-актових конвенціоналізованих:

– Як смієш битися? – ревів Демко і сунувся до стола ('не смієш битися').

У прямих конфліктах другого типу стратегії ведення конфронтації дещо інші, стриманіші, а тому комунікативні ходи учасників спілкування можуть містити НКС складнішої природи. Досить часто в романі такі дискурси починаються позірно мирно, іноді жаргівливо, закінчуючись прямим конфліктом. У таких міжособистісних зіткненнях домінують НКС текстово-дискурсивного характеру, які виявляються як:

1. Іронія, скерована на адресата:

а) його почуття:

[Стальський до Регіни:] – Ага, правда, – додав по хвилі, переходячи зо злобного до насмішкуватого тону, – твоє чутливе серденько здригається, тремтить за свого улюбленого;

б) його вчинки, дії:

[Рафалович при розгоні хлопського віча:] – Дорогі браття! – мовив Євгеній. – Чуєте самі, як пан староста чемно просить. Було б негарно, як би ми не послушали його просьби;

2. Натяк (з прихованою погрозою):

[Стальський до Регіни, натякаючи на Рафаловича:] – О, знаємо ми таких! Усі вони вроджені на генералів. Але ба, часом і генерала попадає куля. Се він повинен з'явити собі.

3. Тоновно-регістрові характеристики мовлення. Вони притаманні будь-яким типам дискурсів; у межах конфронтативного спілкування стають важливим засобом формування негативного ставлення до адресата:

– Скажи нам, Регінко, – мовив солоденько Стальський, вивівши її насеред покою і стаючи на против неї, – ти виходила з дому кудись тепер вечором?

У прямих конфліктах дещо пом'якшених вживаються також приховані НКС. В аналізованому романі це винятково найпростіші, розраховані на адекватне впізнавання їх адресатом (так звані "істинні"). Вони характеризують незначну кількість дискурсів і, здебільшого, несуть у собі насмішку над почуттями чи діями адресата:

[Староста до Рафаловича:] – *Ну, численне зібрання! ...Справді, можна вам погратулювати, пане меценасе. ...Жаль тільки, що сьогодні даремним був їх труд...* Істинний смисл репліки 'я забороняю зібрання'.

Однак все ж найчастотнішими у цьому типі дискурсів виявляються НКС мовленнєво-актові конвенціоналізовані. Типовий приклад – імпліцитна погроза:

[Староста до будівничого:] – *Ну, пан бурмістр зробив мені збиток! Але я надіюсь віддячити йому.*

НКС у непрямих конфліктах. В аналізованому романі зафіксовано 34 діалогічних і полілогічних фрагменти різного об'єму непрямих конфліктних дискурсів. Найважливішою їх властивістю варто уважати асиметрію форми і змісту спілкування: комунікативні смисли формально спираються на неконфліктні МЖ і МА, однак несуть негативну інформацію щодо адресата, тобто є, по суті, конфліктними, такими, що суперечать постулатам і максимам кооперативного спілкування (див., наприклад [див.: 3: 6]). Непрямі конфлікти виявляються в межах позірно дружньої розмови (11 випадків), світської бесіди жартівливого характеру (10), ділової розмови (10), розповіді про подію (2), офіційної судової розправи (1). У межах цих дискурсів реалізуються такі типи НКС:

I. Текстово-дискурсивні конвенціоналізовані імпліцитного характеру:

1. Іронія. Найчастіше стосується особи адресата або важливої для нього справи. Впізнаваність саме як іронії забезпечується низкою мовних (антифразис, порядок слів тощо) і позамовних (тон, регістр, паралінгвальні засоби) чинників. Подаємо лише один приклад:

[Розповідь Стальського про розмову з Регіною:]

"Моя пані, – сказав я їй вчором, вернувши з канцелярії. – Позвольте спитати вас, яким правом ви дозволили собі віддалити Орісю зі служби?"

"Бо так мені хотілося".

"Се дуже важна причина, – мовив я солоденько. – Але позвольте спитати вас, чи моя воля має тут у домі яке значення?"

У цьому діалозі спостерігаємо складне поєднання мовних і позамовних чинників вираження іронічного НКС: а) антифразис *"Се дуже важна причина"* (насправді 'це причина нікчемна'); б) перебільшено ввічливий і покірний (*"солоденький"*) тон; в) уживання риторичного запитання *"...яким правом ви дозволили собі віддалити Орісю зі служби?"* ('ви не маєте такого права').

2. Шпилька. Її комунікативна роль – дошкульно зачепити адресата – виявляється приховано, найчастіше у вигляді непрямих запитальних або заперечних висловлень. Як і у випадку з іронією, комунікативний смисл негативної суб'єктивної модальності виявляється в антифразисному вживанні мовних засобів:

[Староста:] – *Але ж ви робите потаємні підкопи під мої позиції.*

– *Борони Боже! – з жартівливим обуренням мовив Євгеній. – ...А щодо лихварів і п'явок людських, то з ними у мене явна і безпощадна війна. Се так. Але ж не смію думати, щоб се були позиції пана старости.*

Остання фраза цього діалогу містить шпильку. Ще один приклад цього типу непрямой комунікації, скерований на спантеличення співбесідника, нейтралізацію його комунікативної мети:

[Брикальський:] – *...у нас, що стоїмо на вищому щаблі, дуже тонке чуття на кожний найменший рух, який проявляється знизу.*

[Рафалович:] – *Чи тільки часом вашої власної дрожі не приймаєте за якийсь страшний і ворожий вам рух? – промовив трохи терпко Євгеній.*

3. Недомовка. Найчастіше виявляється у межах позірно дружньої світської бесіди та ділової розмови і стосується особи адресата або якихось особливостей обговорюваної теми, відомих обом учасникам. Часто поєднується з натяком, який підкреслюється тактичним самоперебиванням. Нижче подаємо приклад з розмови Рафаловича і Брикальського, де в словах адвоката поєднується недомовка з натяком на те, що він знає таємні наміри власника села Буркотина:

[Рафалович:] – *То я також порадив би відступити сю толоку селянам. ...Се моя рада. Розуміється, коли...*

[Брикальський:] – *Коли що?*

– *Коли се для пана маршалка можливо, – відповів спокійно Євгеній.*

– *А то як ви розумієте? Чому би мало бути неможливо?*

– *На се питання пан маршалок борше могли би мені відповісти, ніж я пану.*

Різні бувають причини.

Недомовка з самоперебиванням *Розуміється, коли...* – дієвий засіб спантеличення маршалка Брикальського, нейтралізації комунікативних намірів останнього, скерованих на приниження Євгена Рафаловича у його "логові" (адвокатській конторі).

4. Тоновно-регістрові характеристики мовлення. За їх допомогою адресант може передати значну кількість НКС, які так чи інакше зачіпають особу адресата. У межах аналізованого роману І. Франка вони, зазвичай, стосуються непрямой застереження і значною мірою конвенціоналізовані. Пропонуємо приклад використання тону мовлення з метою непрямой застереження адресата:

Євгенієве лице потемніло. Відблиск усміху щез із нього, але очі сильно і остро вперлися в лице маршалка.

– *Пане маршалку, – промовив він спокійним, але твердим тоном.*

II. Мовленнево-актові конвенціоналізовані імпліцитного характеру.

Природа цього типу реалізації НКС полягає в тому, що МА, які є формальними носіями одного узуалізованого типу КС, у межах конкретної комунікативної ситуації виявляються носіями КС, притаманних іншим МА. При цьому таке вживання для цього типу дискурсів є узуалізованим, однозначно впізнається адресатом. Найчастотнішими моделями непрямой вживання МА в "Перехресних стежках" є:

1. МА запитання виступають носіями КС заперечення, уточнення, ствердження, погрози та заборони:

[Стальський Регіні:] – *Позвольте спитати вас, яким правом ви дозволили собі віддалити Орісю зі служби?* ('не мали жодного права');

[Стальський до Рафаловича:] – *Чого я піду до вас? Нудота у вас* ('не піду до вас').

2. МА прохання можуть бути носіями КС наказу, бажання, поради, пропозиції:

[Стальський Регіні:] – *Але якби я просив вас, щоб ви прийняли Орісю назад?* ('хочу, щоби ви прийняли її назад');

[Рафалович до Брикальського:] – *Але коли б мені вільно було порадити пану маршалкові, так, по щирості...* ('можу порадити').

3. МА спонукання є носієм КС заперечення:

[Брикальський Рафаловичу:] – *Га, га, га! Говоріть, паночку, се кому іншому, не мені!* ('не вірю').

4. МА констатації може бути носієм КС обурення:

[Староста Вагману:] – *Слухайте, Вагман! Сього, нарешті, забагато. Зачинаєте говорити так, як той адвокат-русин, що докоряв мені моїм польським патріотизмом* ('не докоряйте мені').

5. МА, скерований на уточнення запитання співбесідника, виступає носієм КС здивування:

[Вагман:] – *А мені би дуже хотілося, щоби воно [хлопське зібрання] відбулося.*

[Староста:] – *Вам?* ('дивно, що ви, єврей, який дбає лише про своє збагачення, цікавитесь такими речами').

Спостерігаються також інші, менш частотні випадки уживання НКС.

III. Приховані НКС, адекватно впізнавані адресатом.

В основу їх типології покладемо впізнавані адресатом аксіологічні характеристики того, про що (або про кого) йдеться в цей час, а також різноманітні модальності, тобто прагматики (у широкому сенсі слова). Нижче подано найчастотніші випадки їх уживання:

1. Відмова.

[Брикальський просить Вагмана не перепродувати іншим лихварям його векселів. Вагман відповідає:]

– *Що ж, пан маршалок знають, такі папери – то перелетні птахи.* ('я цього вам не можу обіцяти').

2. Впевненість у собі, розуміння істинних мотивів поведінки інших.

[Брикальський до Рафаловича:] – *Ха, ха, ха! Зараз видно юриста!* ('розумію твої слова: за ними стоять параграфи і правила').

3. Негативне сприйняття адресата.

[Брикальський Рафаловичу:] – *О так, маєте рацію, – мовив з виразом великої сердечності пан маршалок, – ми не бачилися, але я мав ту приємність відчути вас на своїй шкурі.*

4. Небажання продовжувати спілкування.

[Рафалович Стальському:] – *Ну, та пора нам на спочинок. Ніч коротка, а у мене завтра робота.*

5. Вимушена згода з пропозицією співбесідника.

[Стальський:] – *Позвольте, пане меценас, що я положуся ось тут і передірюся у вас.*

[Рафалович:] – *Що ж, ночуйте. Подушка і ковдра у мене знайдеться.*

6. Попередження.

[Рафалович Брикальському:] – *Надіюсь, що пан маршалок не мають наміру ображати мене такими...*

7. Погроза.

[Староста Рафаловичу:] – *Пане, прошу не забувати, з ким говорите!*

8. Демонстрація нерозуміння, поєднана з іронічним ставленням до співрозмовника.

[Регіна:] – *Мусиш відправити Орісю.*

[Стальський:] – *Мушу?*

– *Так, мусиш.*

– *Не бачу того мусу.*

9. Осуд комунікативних дій партнера.

[Регіна Стальському:] – *Валеріане! Невже ти можеш так питати?*

10. Знуцання. Прикладом таких НКС можуть служити "розмови" Стальського з песиком Фідолькою, за якими стоїть бажання познуцатися і принизити Регіну.

11. Демонстрація предметної та/або комунікативної переваги адресанта над адресатом. Прикладом утілення НКС у таких дискурсах може слугувати епізод розмови Рафаловича зі старостою після повернення Євгена з-під арешту:

– *...Ось тут маю честь вручити пану старості донесення про віче, яке скликаю на слідуючий торговий день до Вигоди. Надіюсь, що перешход сим разом не буде ніяких.*

У цьому випадку КС висловлення: *"Надіюсь, що перешход сим разом не буде ніяких"* насправді виступає носієм НКС 'Впевнений, що цього разу ви не посмієте заборонити проведення хлопського віча'.

IV. Приховані НКС, неадекватно впізнавані адресатом.

Суть їх виявляється в тому, що один із учасників спілкування висновує КС, які насправді не вкладалися адресатом у повідомлення (текст, дискурс) або навіть суперечать плину розмови, процесу спілкування загалом.

Типовим прикладом висновування адресатом "не тих" КС, які насправді були в комунікації, може слугувати реакція селянина Марусяка після судового розгляду, на якому Рафалович своїми професійними діями захисника домігся виправдання цього селянина. Останній вважає, що його виправдання – результат того, що він дав хабаря практиканту, який, фактично, готував усі документи до суду.

V. Неіснуючі НКС.

Цей тип НКС виявляється в спілкуванні, завдяки тому, що адресат приписує

словом і вчинкам адресанта смисли, які не входили в комунікативний намір останнього.

Наприклад, Баран, який свято вірить ксьондзу, що Євген Рафалович – це диявол у людській подобизні, сприймає розпорядження адвоката замовити фіакр як виїзд диявола в люди напередодні кінця світу, а тому потрібно впрягати не два, а чотири чорні коні:

[Баран:] – Пан меценас самі їдуть?

[Рафалович:] – Сам.

– То може треба чотири коні?

– Чотири коні? ...Пощо чотири коні?...

– Але конче мусять бути чорні, правда?...

VI. Невпізнані адресатом НКС.

Цей тип КС межує з комунікативними провалами, оскільки заплановані адресантом до транслювання смисли адресат не виявив (не декодував).

Наприклад, у розглянутому вище діалозі Рафаловича і Барана перший не впізнає КС, які Баран непрямо йому надсилає: ‘ти диявол’.

Однак чи не найповніше невізнані НКС представлені в сцені останнього візиту Регіни до Рафаловича. Її прихід, словесна і несловесна поведінка свідчили про те, що вона чекала від Євгена рішучих слів і дій, бажання порвати зі Стальським, з’єднати свою долю з долею Євгена. Адвокат Рафалович ці КС неумисно (або умисно) не впізнав.

Отож, наявність конфліктних дискурсів – одна з найпомітніших рис роману І. Франка “Перехресні стежки”. Значною мірою саме вони рухають його сюжет. Важлива особливість інформаційного боку конфліктних дискурсів – опора на НКС. Останні – дієвий засіб впливу на співбесідника, які часто межують з прийомами міжособистісної маніпуляції. Декодування НКС значною мірою залежить від комунікативної компетенції героїв, їх “вертикального контексту”, освіти та інших чинників. Спостереження свідчать, що у непрямих конфліктах освічених героїв переважають НКС текстово-дискурсивного характеру, мовленнєво-актові конвенціоналізовані й приховані, адекватно впізнавані адресатом. У конфліктному спілкуванні неосвічених героїв або неосвічених з освіченими спостерігаються приховані НКС, неадекватно впізнавані адресатом і приписувані ним словам і вчинкам інших учасників спілкування. Наявність у мовленні персонажів художніх творів І. Франка значної кількості НКС – важлива ознака ідіостилу видатного українського письменника, свідчення глибинного проникнення у психологію героїв його творів.

Література:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. – К., 2004.
2. Бацевич Ф. Смисл: сутність і сфери вияву в мові // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2004. – Вип. 34. – Ч. 1.
3. Грайс Г.-П. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике. – Москва, 1986. – Вып. XVI.

4. Зализняк А. Реконструкция “истинного смысла” реплик в конфликтном диалоге: постановка проблемы // <http://www.dialog-21.ru/Archive/2004/Zalizniak%20:Anna.htm>
5. Леонтьев Д. Психология смысла. Природа, структура и динамика смысловой реальности. – Москва, 1999.
6. Leech G.N. Principles of Pragmatics. – London, 1983.

Соломія Бук, Андрій Ровенчак (Львів)

Онлайн-конкорданс роману Івана Франка “Перехресні стежки”

Серед різноманіття лексикографічних праць виокремлюють особливий тип словника – конкорданс, що подає до кожного реєстрового слова (чи словоформи) всі або вибірккові контексти його вживання, демонструючи таким способом принаймні мінімальне його лексичне оточення.

Зважаючи на це, конкорданс є відправною точкою для визначення конкретної семантики лексеми. Як зазначав Ж. Вандрієс, “в усіх випадках значення слова визначається контекстом. Слово ми ставимо в оточення, що виявляє його значення, кожен раз і на даний момент. Не що інше, а саме контекст, всупереч різноманітності значень даного слова, надає йому “особливого” значення; не що інше, а саме контекст, очищує його від колишніх значень, нагромаджених пам’яттю, і створює йому “актуальне” значення” [11: 251]. М. Кочерган додав, що контекст стосовно слова виконує такі найголовніші функції: є засобом відбору та актуалізації потрібного значення; модифікує смисл у межах одного значення, уточнює його, розширюючи або обмежуючи клас денотатів; слугує засобом синкретизації значень полісемічного слова; формує оказіональне значення; виступає засобом десемантизації [11: 251–252]. Отже, слушним видається твердження: “Сьогодні виглядає на те, що нові словники укладатимуть на основі конкордансів” [22: 169].

“В основі к[онкордансу] завжди лежить певний закінчений текст чи закрита однорідна група таких текстів (твір, декілька творів, усі твори одного автора)” [6: 267]. Цим пояснюють факт, що більшість відомих конкордансів різних мов побудовано на матеріалі творів конкретного письменника [12; 17; 24]. Враховуючи ті переваги в опрацюванні текстової інформації, які має комп’ютер, дослідники звичайно і укладають, і подають інформацію конкордансів в електронній формі.

Через складність укладання (до появи комп’ютерів) перші конкорданси створювали вручну і лише для особливо важливих текстів, насамперед для Біблії, Корану, а згодом і для творів деяких видатних авторів, як-от У. Шекспіра. При цьому контексти, зазвичай, супроводжували коментарями. Відколи стала можливою автоматична обробка текстів, саме Біблія залишається найпоширенішим джерелом конкордансів